

ИСТОРИЈСКИ ИНСТИТУТ БЕОГРАД
ISSN 0350–5650 COBISS.SR-ID 14717954

Мешовита грађа, књ. XLIV (2023) стр. 201–215
Miscellanea, vol. XLIV (2023) pp. 201–215
УДК: 94(497.11:470)"1865/1880"(044)
821.16-6.09 Срећковић, П.
DOI: 10.34298/MG2344201B

Јована БЛАЖИЋ ПЕЈИЋ

**ПИСМА ПАНТЕЛИЈЕ СРЕЋКОВИЋА
НИЛУ АЛЕКСАНДРОВИЧУ ПОПОВУ**

Београд 2023.

Јована БЛАЖИЋ ПЕЈИЋ*

Историјски институт

Београд

ПИСМА ПАНТЕЛИЈЕ СРЕЋКОВИЋА НИЛУ АЛЕКСАНДРОВИЧУ ПОПОВУ

Апстракт: У раду су представљена четири писма Пантелије (Панте) Срећковића, српског академика и историчара, упућена његовом руском колеги, академику и историчару Нилу Александровичу Попову. Приређена преписка, настала 1865, 1871, 1876. и 1880. године, сведочи о односу двојице интелектуалаца, о политичким приликама у Србији и српским земљама под турском влашћу, те уопште о српско-руској сарадњи у различитим сферама живота. Приложена писма представљају прилог проучавању историје српско-руских веза током друге половине 19. века, а чувају се у оквиру личног фонда Нила Александровича Попова, похрањеног у Научно-истраживачком одељењу рукописа Руске државне библиотеке у Москви.

Кључне речи: Срби, Пантелија Срећковић, Стара Србија, Русија, Нил Александрович Попов.

Abstract: The paper presents four letters of Pantelija (Panta) Srećković, Serbian academician and historian, addressed to his Russian colleague, academician and historian, Nil Alexandrovich Popov. The prepared correspondence, written in 1865, 1871, 1876, 1880, testifies to the relationship of the two intellectuals, the political situation in Serbia and Serbian lands in Turkey, and in general to the Serbian-Russian cooperation in various spheres of life. The published letters represent a kind of contribution to the study of the history of Serbian-Russian relations during the second half of the 19th century, and are kept in Nil Alexandrovich Popov's personal fund in the Scientific-Research Department of Manuscripts of the Russian State Library of Moscow.

Keywords: Serbs, Pantelija Srećković, Old Serbia, Russia, Nil Alexandrovich Popov.

* jovana.blazic@iib.ac.rs

Међу московским словенофилима и унутар Московског словенског добротворног комитета (1858–1878), а нарочито после 1868. године, за све контакте са Србима био је одређен професор Московског царског универзитета Нил Александрович Попов (1833–1892), који се и професионално бавио проучавањем историје Јужних Словена, а нарочито историје Срба, о чему најбоље сведочи његова библиографија. У оквиру Поповљеве личне заоставштине, похрањене у Научно-истраживачком одељењу рукописа Руске државне библиотеке у Москви, коју чине 1.052 фасцикле, међу бројним кореспондентима српског порекла нашло се и име Пантелије Панте Срећковића¹ (1834–1903). Дугогодишњи професор Лицеја, касније Велике школе, предводник српске романтичарске историографије, значајније контакте с Русима остварио је током свог деветогодишњег школовања у Кијеву. Након завршеног другог разреда Београдске богословије, као одличан ученик Срећковић добија шансу да даље школовање настави у Русији. У лето 1850. године, као део тзв. друге генерације српских питомаца, коју су између осталог чинили и Алимпије Васиљевић, Глигорије Златковић, Никола Зисић (Никанор) и Никола Новаковић, а о трошку руског Светог синода, Срећковић је отпутовао у Кијев. Након завршене Кијевске богословије (1850–1853), даље школовање наставио је у Кијевској духовној академији (1853–1855), да би две године касније одустао од теологије и прешао на Историјско-филолошки факултет Кијевског царског универзитета, који је успешно окончао с дипломом кандидата 1859. године. Одмах по повратку у Србију, добио је место професора опште историје на Лицеју, после и на Великој школи. Године 1872. постаје професор српске историје, а с овог места је отишао у пензију 1894. године. Истовремено, уз просветну службу, либерално оријентисан, бавио се и политиком, а нарочито се истицао радом у Одбору за школе и учитеље у Старој Србији, Македонији, Босни и Херцеговини.

Пантелија Срећковић, заједно с Алимпијем Васиљевићем, Андријом Марјановићем и Живојином Жујевићем, превео је 1870. године на српски језик Поповљево дело *Россия и Сербия. Исторический очерк русскогоปกครองительства Сербии с 1806 по 1856 год. До устава 1839 – после*

¹ Више о њему: „Пантелија-Панта Срећковић, у: *Енциклопедија српске историографије*, прир. Сима Ђирковић и Раде Михаљчић, Београд 1997, 644–645; *Академик Пантелија Срећковић*, ур. Миодраг Стојановић, Митолошки зборник 14, Рача–Београд 2005; Бранко Бешлин, *Европски утицаји на српски либерализам у XIX веку*, Сремски Карловци – Нови Сад 2005, 811–814.

устава 1839,² а затим наредне године и дело *Србија после Паризскога мира. Свјато-андрејевска скупштина (1858–1859)*. Објављивање српске верзије Поповљеве докторске дисертације била је лична иницијатива Срећковића и Васиљевића, који су одлучили да преведу ово дело желећи да „књигу која је изазвала снажне покрете у друштву – стари кајмаками су се уплашили, а млађи нараштаји желели да му пошаљу захвалницу” – учине доступну читавом српском народу.³ Изузев Живојина Жујевића, сви преводиоци Поповљевих дела одржавали су повремену преписку с руским славистом. Писма Андрије Марјановића у целости су објављена,⁴ а мањим делом и писма Алимпија Васиљевића,⁵ па стога ми овог пута у јавност износимо писма Пантелије Срећковића. Преписка између Срећковића и Попова била је такође спорадична, а међу Поповљевим материјалима сачувана су само четири Срећковићева писма. Поред Нила Александровича Попова, Срећковић је повремено одржавао везе и с другим представницима словенофилског правца, попут Ивана Сергејевича Аксакова⁶ и Владимира Ивановича Ламанског.⁷

Прво сачувано писмо настало је крајем јула 1865. године, годину дана од тренутка њиховог познанства, током Поповљеве прве посете Београду. Свог московског познаника Срећковић је обавестио да је дело *Синан-паша* објавио с намером да публику упозна с проблемима с којима се

² Нил Александрович Попов, *Россия и Сербия. Исторический очерк русского покровительства Сербии с 1806 по 1856 год. До устава 1839 – после устава 1839*, Ч. 1–2, Москва 1869; исти, *Србија и Русија од Кочине крајине до Св. Андријевске скупштине I–IV*, превели Пантелија Срећковић, Алимпије Васиљевић, Живојин Жујевић и Андрија Марјановић, Београд 1870.

³ Научно-исследователский отдел рукописей Российской государственной библиотеки (даље: НИОР РГБ), Ф. 239, П. 6, Ед. хр. 7, Л. 1–2. *Алимпије Васиљевић – Н. А. Попов, Београд, 14. јануар 1870.*

⁴ Јагода Војводић, „Писма Андрије Марјановића Нилу Александровичу Попову”, *Зборник Матице српске за историју* 39 (1990) 149–166.

⁵ Алимпије Васиљевић – Н. А. Попов, Београд, 14. јун 1874, у: *Москва–Србија, Београд–Русија: документа и материјали. Друштвене и политичке везе 1804–1878*, II, прир. Мирослав Јовановић, Алексеј Тимофејев, Људмила Кузмичева и Екатерина Иванова, Београд–Москва 2011, 367–368; Алимпије Васиљевић – Н. А. Попов, Београд, 17. септембар 1876, у: исто, 464–465; Алимпије Васиљевић – Н. А. Попов, Београд, 26. мај 1881, у: *Москва–Србија, Београд–Русија: документа и материјали. Друштвено-политичке и културне везе 1878–1917*, III, прир. Андреј Шемјакин, Екатерина Иванова, Мирослав Перишић, Алексеј Тимофејев и Горан Милорадовић, Москва–Београд 2012, 167–168.

⁶ Отдел рукописей Российской национальной библиотеки (даље: ОР РНБ), Ф. 14, Д. 339, 17 лл. *Пантелија Срећковић – И. С. Аксаков, Београд, 1869–1877.*

⁷ Санкт-Петербургский филиал архива Российской академии наук (даље: СПФ АРАН), Ф. 35, Оп. 1, Д. 1325, 3 лл. *Пантелија Срећковић – В. И. Ламански, Београд, 1877–1897.*

сусреће српско становништво у Старој Србији, али да је превасходно желео да укаже на штетност миграција словенског становништва: „Свако пресељење Словена, несрећа је за сваког Словена.” С друге стране, од зарађеног новца имао је намеру да помогне образовање тамошњег становништва. Срећковић је навео Попову да Руси треба да убеди Словене да остану снажни и непоколебљиви, да чувају своју земљу, да им се не дозволи да се одлуче на миграцију. Такође, писао му је о прослави педесетогодишњице од избијања Другог српског устанка, свечаности на којој су присуствовали сви представници јужнословенских народа, те да је овај догађај узнемирио Турке. Изразио је наду у скоро ослобођење словенских народа на југу: „У име Бога, надамо се да ћемо у скорије време видети слободна сва словенска племена на југу, па ћемо тада бити још већа браћа.” Наводио је да Турци у Босни злостављају локално становништво, а да се у Србији многи Турци покрштавају. Стога, истакао је да им највећа опасност прети од Аустрије, те и да ни Русима неће бити добро док се сви Словени не ослободе: „Слобода Јужних Словена је у интересу свих Словена уопште.” Саветовао му је да се приликом информисања о судбинама Јужних Словена, држи листа *Напредак*. На крају писма себе назива његовим добрим пријатељем и рођаком словенским, па поздравља руског конзервативца Михаила Никифоровича Каткова, у чијем часопису *Русский вестник* је објављивао своје рукописе. Како се Московски словенски добротворни комитет у првој деценији постојања није много бавио Старом Србијом и Македонијом, овим писмом Срећковић је настојао да московским словенофилима скрене пажњу и на овај део српског простора.

Друго писмо, настало средином априла 1871. године, упозоравало је Попова и његове истомишљенике да положај српског становништва у оквиру Османског царства постаје неподношљив, „да Турци над Србима чине нечувена насиља, из дана у дан све већа и већа”. Писмо упозорења садржало је и писана сведочанства с терена, која нажалост нису сачувана. Поред тога, као један од преводилаца његове прве књиге, Срећковић га је подсетио да му своју нову књигу *Србија после Паризскога мира. Свето-андрејевска скуптина (1858–1859)* пошаље чим изађе из штампе. То је и учињено, па је и њена српска верзија убрзо угледала светлост дана.⁸ Писмо је завршио преневши му поздраве од његових српских познаника Андрије Марјановића, Алимпија Васиљевића и архимандрита Нићифора Дучића. Након што је српска верзија књиге *Србија после Паризскога*

⁸ Нил Александрович Попов, *Србија после Парискога мира. Свето-андрејска скуптина (1858–1859)* I, превели Пантелија Срећковић, Алимпије Васиљевић и Андрија Марјановић, Београд 1872.

мира. *Свято-андреевская скупщина (1858–1859)* објављена, уследила је и критика Ђорђа Ценића, на коју је Пантелија Срећковић одмах одреаговао брошуром *Одговор г. Ђорђу Ценићу на његову критику Нилове књиге „Србија после Париског мира”*, сматрајући то обавезом преводиоца као и „да прва и тако неправедна оцена не може се обићи ћутањем”.⁹

Трећим писмом, насталим у новембру 1876. године, Срећковић је изразио свој протест због оптужби на рачун Србије и српске војске, а које су се нашле на страницама руске штампе. Указујући на неправедне оптужбе од стране Руса, Срећковић је истакао заслуге Србије за словенску идеју и Словенство. Ово писмо, које је, како подвлачи, „написао као најискренији пријатељ свију Словена и највећи пријатељ руски”, послао је преко руског добровољца Јакубовича, кога назива својим пријатељем, а у писму, између осталог, преноси Попову и поздраве митрополита Михаила, и истовремено поздравља тадашњег председника Московског словенског добротворног друштва Ивана Сергејевича Аксакова. Након пораза у српско-турском рату (1876) уследила су међусобна оптуживања с обе стране. Руски добровољци писали су извештаје о деморализацији и апатичности српске војске, о примерима српских војника који се сами рађавају у руку како би ишли кућама,¹⁰ а онда су се такве информације нашле у руским гласилима.

Четврто и последње писмо настало је децембра 1880. године. Срећковић наводи да је у одеској штампи писао о развоју трговачких веза с Русима, слао суве шљиве, грожђе, вино, али да од тога није видео користи, а да, с друге стране, Аустроугарска жели да их угуши, па наводи: „Да ли је заиста дошло време за умирање? Зар заиста словенској идеји нема живота? Да ли је могуће да ће нас та идеја задавити, уместо да нас оживи? Нека буде шта буде, али ја никад нећу бити Немац, а тако и сви мислимо, па нам тешко пада швапско-мађарски јарам.” Обавестио га је и да ће на лето посетити Москву, те истовремено замолио и за мишљење, с обзиром на то да је и Јован Ристић, који је у међувремену разрешен дужности председника владе, такође планирао да неко време проведе у Русији. Питао га је шта о томе мисле он и његови истомишљеници, да ли да Ристић допутује или не, и како би га дочекали, наводећи: „Ви знате да је он непријатељ Немцима, а пријатељ Словена: он је представник Словенства на југу.” Узгред, навео је и да су огорчени поступцима Аустроугарске у Босни и Херцеговини, која с језуитима прогони српско

⁹ Пантелија Срећковић, *Одговор г. Ђорђу Ценићу на његову критику Нилове књиге „Србија после Париског мира”*, Београд 1872, 3.

¹⁰ Государственный архив Российской Федерации (даље: ГА РФ), Ф. 109 СА, Оп. 4а, Д. 444, Л. 22–22об. *Извод из писма Рудницког из Београда Ф. Ф. Черткову, 31. август 1876.*

и православно становништво, тлачи народ горе него Турска. Преноси му поздраве митрополита Михаила, Јована Ристића и Алимпија Васиљевића. Представници русофилске струје у Србији нису се мирили са званичном политиком српске владе приближавања Аустроугарској, те су на све начине покушавали да изазову реакцију Русије. Почетком 1881. године, у вези с посетом Јована Ристића Русији, Платон Андрејевич Кулаковски писао је Ивану Сергејевичу Аксакову да некима говори како путује у Русију ради науке, а другима, па и српском кнезу, да га зове Московско словенско добротворно друштво (званично затворено јула 1878), преко Нила Александровича Попова, како би се договорили о циљевима у будућности и средствима политике.¹¹

Фасцикла коју износимо у целости похрањена је у оквиру личног фонда Нила Александровича Попова, који се чува у Научно-истраживачком одељењу Руске државне библиотеке у Москви под сигнатуром *НИОР РГБ. Ф. 239. П. 19. Ед. хр. 6*. Чине је укупно четири писма, два на руском и два на српском језику. Сва писма написана су руком Пантелије Срећковића. Приређивач је настојао да интервенције у тексту сведе на минимум. Најчешће су кориговани велико и мало слово, неправилно састављене или растављене речи, интерпункцијски знаци и слично. У угластим заградама разрешене су скраћенице и обележене интервенције приређивача. Датуми и подвлачења преузети су из оригинала. Писма се објављују у складу с важећим правописима српског и руског језика.

¹¹ П. А. Кулаковски – И. С. Аксаков, Београд, 30. јануар 1881. „... Бессмыслица конституционных учреждений, перенесенных на славянскую почву»: переписка П. А. Кулаковского и И. С. Аксакова 1880–1886 гг.”, прир. Дмитриј Александрович Бадаљан и Александар Едуардович Котов, *Славистика* 8 (2014) 586–587.

*

1.

Белград 1865 год[ине]

14 июля

Дорогой друг, г[осподин] Нил, я давно получил ваше письмо и давно бы вам отвечал, если бы у меня не было много дел, покуда я издал книгу „Синан-паша”.¹² Печатая эту книжку, я имел двойную цель: 1) обратить внимание нашей публики на положение дел в Старой Сербии и выяснить дружбу немцев с славянам, 2) на полученные деньги помочь возрождающем[у]ся просвещению своих братьев, которые терпят много зла от турок и албанцев. Затем, обратить внимание на дикое состояние монашества в Старой Сербии. Главное намерение мое было показать своим братьям как худо делают те, которые убегают в чужие края.

Поверьте, мне, дорогой приятель, что всякое переселение славян есть несчастье за всякого славянина. Русские больше всего должны убеждать славян „быть крепкими” на своих местах, и не допускать, чтобы славяне теряли ни один пядь земли.

Мы с турками, покуда есть со[л]нце на небе, не можем быть друзьями. Поэтому наша „Светковина”¹³ не была дело династии, а дело народа. На этой „Светковини” были „представници” всех славянских племен на юге. От этого времени все турки говорят, что их дело потеряно и что они „сувише”, т[о] е[сть] слишком живут. Во имя Божие мы надеемся в скором времени видеть свободными все славянские племена на юге и тогда мы ещё больше будем братья. В Боснии турки страшно мучют народ, а в Сербии многие турки принимают крещение. Вообще можно сказать, когда бы мы были безопасны от Австрии, давно бы мы все были свободны. Эта свобода южных славян лежит в интересе всех славян вообще. Пусть кто что хочет говорит, покуда не будут все славяне свободными, до тех пор и русским славянам хуже. Это не парадокс, а действительно так. Покуда славяне не будут свободными, до тех пор будет русским причинять много вреда западная пропаганда. И все мы говорили: славяне должны „быть”

¹² Пантелија Срећковић, *Синан-паша*, Биоград 1865. Књига је штампана захваљујући Сими Андрејевићу Игуманову.

¹³ Вероватно се радило о прослави педесетогодишњице од избијања Другог српског устанка, која је одржана на Духове 1865. године.

прваки” не в рабстве, а в славянщине. Чрез г[осподина] Карича¹⁴ я вам вышло „Синан-пашу”.

Как вы интересуетесь положением южных славян: лучше всего держите газету „Напредак”,¹⁵ выходящую в Новом Саде.

Поздравляю вас, дорогой приятель, и кланяйтесь от меня г[осподину] Каткову.¹⁶

Ваш рођак
славянин
Срећковић

НИОР РГБ, Ф. 239, П. 19, Ед. хр. 6, Л. 1–2об. Автограф.

2.

4. апр[ила] 1871 г[одине]
Београд

Господине!

Турци чине над Србима нечувена насиља, из дана у дан, све већа и већа. Ево прочитах баш сада ова два дописа, и тако ме срце заболело, да не могу да се уздржим, а да их и вама не пошљем.

Ми, с нестрпљењем, очекујемо ваше дело о Србији,¹⁷ и молимо вас, да нам [га] одма пошљете, како изађе из штампе.

¹⁴ Петар Карић (1838–1871), српски питомац који се школовао на Физичко-математичком факултету Кијевског царског универзитета „Свети Владимир” (1862–1864). Због болести ока није успео да заврши студије. Предавао је у Војној гимназији у Кијеву, па затим био директор Учитељске школе у Крагујевцу. Био је ожењен кћерком руског професора Силвестра Силвестровича Гогоцког: Алимпије Васиљевић, *Моје успомене*, прир. Радош Љушић, Београд 1990, 63; Јована Блажић Пејић, *Московски словенски комитет и српско питање (1858–1875)* (докторска дисертација, Филозофски факултет у Београду, 2021), 458.

¹⁵ „Напредак”, новине које су излазиле два пута недељно у периоду 1848–1849. године у Сремским Карловцима и Земуну, па у периоду 1863–1869. године у Новом Саду. Новине је уређивао и издавао Данило Медаковић, а од 1864. године Ђорђе Поповић Даничар.

¹⁶ Михаил Никифорович Катков (1818–1887), руски писац и издавач, присталица конзервативне струје, члан Московског словенског добротворног комитета.

¹⁷ Мисли се на дело: Нил Александрович Попов, *Србија после Паризскога мира. Свято-андреевская скупутина (1858–1859)*, Москва 1871.

Поздравља вас Андрија Марјановић,¹⁸ Васиљевић,¹⁹ Дучић,²⁰ и остали ваши познаници.

Ја вам шаљем по обећању слике, моју, моје супруге и наше кћери Зорке. Све троје вас поздрављамо

ваш
поштоватељ
П. Срећковић

Г[осподину] Нилу Попову

НИОР РГБ, Ф. 239, П. 19, Ед. хр. 6, Л. 3. Автограф.

3.

Београд
12. нов[ембра] 1876 год[ине]

Драги пријатељу,

Нама је веома жао, што читамо у братским вашим новинама непрестана нападања на Србију, као да нису Срби, и Црногорци, и Херцеговци, и Бошњаци. Та забога, помислите само, да је главна и сва турска сила напала на Србију, помислите, какве је жртве овај народ поднео, осим што је више од 20.000 породица остало без родитеља – сви су изгинули у боју. Истина, да има делова војске, који не ваљају, али их има, и то многа већина, да су најбољи војници. Ви бар знате дужину наше границе, знате терете поднешене Србијом, па кад се тако рећи „выбили из сил”, код вас отпоче се нападање. Русија се спрема и креће на рат с Турском, па креће више од 300.000 правих солдата, а зар смо ми кадри да уништимо Турску са 100.000 народних војника?

¹⁸ Андрија Марјановић, дипломац Кијевске духовне академије, касније радио као чиновник Главне контроле у Београду.

¹⁹ Алимпије Васиљевић (1831–1911), српски професор и политичар. У четири владе био је министар просвете (1875, 1876–1878, 1878–1879, 1879–1880), а у два наврата обављао је дужност српског посланика у Петрограду (1892–1893, 1893–1894).

²⁰ Нићифор Дучић (1832–1900), српски архимандрит (од 1863), историчар и добровољачки командант.

С једне стране, ми смо поднели све што смо могли за словенску идеју, и нас нападате, па кад се тако ради, онда шта ће бити с том словенском идејом, и хоћемо ли се и ми – Словени ослободити, или остати робовима? Ми смо урадили шта смо могли, па се надамо да нас не нападате, него да нам помогнете. Где је и кога свога непријатеља надбила Италија, па јесте ли јој се ругали? Нисте ни ви, ни други, него [сте је] сажалевали. И они су слободни. Ми [смо] се борили, колико год смо могли, па зашто да нас ружите? Браните бар ви нас, и верујте, да све што сам ја читао, ја тако не би писао о ономе, коме сам ишао помагати.

Уосталом радите како знате, а ми смо се предали нашој судбини, па како Бог хоће, онако ће и бити.

Ја нећу ништа даље рећи, разма само то, да није разумно, уочи дана словенског ослобођења, нас грдити, т[о] ј[ест] Србе, који [су] се вечито борили с Турцима (у Црној Гори), који смо први устали на Турке (за Карађорђа), и који смо сада допринели, да се обелодани и изнесе на решење словенско питање.

Још ово: да сва сила турска није на нас напала, шта би било са Босном, Херцеговином и Црном Гором?

Нама је много жао, што нас нападате, тим нам је жалије, што ми искрено волемо вас. Па ипак се спремамо за бој у име Бога.

Примите искрено поздравље од г[осподина] митрополита,²¹ а такође и од мене

вашег
искреног пријатеља
П. Срећковића

Ово писмо шаљем вам по једноме моме пријатељу добровољцу Јакубовичу.²²

Ово писмо сам вама написао као најискренији пријатељ свију Словена, а највећи пријатељ руски. Ви то знате. Па кад ја вама ово пишем, треба да знате да имам узрока. Није лепо, ама баш ни најмање.

Поздравите мог познаника г[осподина] Аксакова.²³

²¹ Михаило (Милоје Јовановић), митрополит београдски (1859–1881, 1889–1898).

²² Јакубович, вероватно један од руских добровољаца који су допутовали у Србију лета 1876. године.

²³ Иван Сергејевич Аксаков (1823–1886), руски публициста и словенофил, председник Московског словенофилског добротворног комитета (1875–1878).

На маргинама: Правда правдой, а за чем выдумывать еще?
Откуда эти выдумки: „дуэль” и т[ак] д[альше]?

НИОР РГБ, Ф. 239, П. 19, Ед. хр. 6, Л. 4–5об. Автограф.

4.

9 декаб[ря] 1880 год[а]
Белград

Дорогой друг,
Нил Александрович!

Я писал статьи в одесских газетах и хлопотал об торговых связях с русскими купцами, высылал сушеные сливы, виноград, вино и т[ак] д[альше], и до сих пор от всего этого нет никакого проку, между тем нас швабо-мадьяри просто хотят задушить. Неужели же в самом деле пришла пора нам погибать? Неужели же нет жизни от славянской идеи? Неужели же нас эта идея задушить, вместо,²⁴ чтобы нас оживотворить? Пусть будет, что будет, но я никогда не сделаюсь немцем, а так мы все думаем, и нам тяжело нести швабо-мадьярское иго, ибо оно отравляет.

Летом непременно приеду в Москву, если Господь даст здоровье, и теперь вас спрошу, чтобы вы мне ответили, как вы об этом думаете. Вот в чем дело: Г[осподин] Ристич²⁵ давно желал побывать и провести некоторое время в России, но ему препятствовали дела. Теперь он свободен и желал бы побывать в России. Насчет этого я и обращаюсь [к] вам, и спрашиваю насчет этого вашего мнения: приезжать ли или нет? Как вы – наши друзья – об этом думаете? Как вы его встретите? Вы знаете, что он враг немцев, а друг славян: он представитель славящины на юге славянском. Я вас покорнейше прошу, чтобы вы, мне или ему самому, ответили на предложенный вопрос.

Что у нас нового, вы знаете из газет. Мы все огорчены против швабо-мадьяров: в Боснии и Герцеговине австрийцы с иезуитами делают чудеса и угнетают хуже турок и хуже чертей. Гонят все православное и сербское, мучают и наводняют эти земли немецкими колониями. Мы

²⁴ Мисли се на реч „вместо”.

²⁵ Јован Ристић (1831–1899), српски државник, дипломата и историчар.

вошли в борьбу с турками, и нам предстоит опять войти в борьбу и с швабо-мадьярами. Господь один вест, как путь быть, и как нам остаться на сво[е]й родной земле.

Кланяется вам г[осподин] митрополит, Ристич, Васильевич и ваш

покорнейший слуга
П. Срецькович
профессор

НИОР РГБ, Ф. 239, П. 19, Ед. хр. 6, Л. 6–7. Автограф.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ – LISTS OF REFERENCES

Необјављени извори – Unpublished Primary Sources

Государственный архив Российской Федерации (ГА РФ), Москва, Ф. 109 СА (Секретный архив III отделения его императорского величества) [Gosudarstvennyj arhiv Rossijskoj Federacii (GA RF), Moskva, F. 109 SA (Sekretnyj arhiv III otdelenija ego imperatorskogo veličestva)]

Научно-исследовательский отдел рукописей Российской государственной библиотеки, Москва (НИОР РГБ), Ф. 239 (Попов Н. А.) [Naučno-issledovatel'skij otdel rukopisej Rossijskoj gosudarstvennoj biblioteki (NIOR RGB), Moskva, F. 239 (Popov N.A.)]

Отдел рукописей Российской национальной библиотеки (ОР РНБ), Санкт-Петербург, Ф. 14 (Аксаков И. С.) [Otdel rukopisej Rossijskoj nacional'noj biblioteki (OR RNB), Sankt-Peterburg, F. 14 (Aksakov I. S.)]

Санкт-Петербургский филиал архива Российской академии наук (СПФ АРАН), Санкт-Петербург, Ф. 35 (Ламанский В. И.) [Sankt-Peterburgskij filijal arhiva Rossijskoj akademii nauk (SPF ARAN), Sankt-Peterburg, F. 35 (Lamanskij V. I.)]

Објављени извори – Published Primary Sources

Бадаљан, Дмитриј Александрович и Александар Едуардович Котов, „«... Бессмыслица конституционных учреждений, перенесенных на славянскую почву»: переписка П. А. Кулаковского и И. С. Аксакова 1880–1886 гг.”, *Славистика* 8 (2014) 554–624. [Badaljan, Dmitriј Aleksandrovič i Aleksandar Eduardovič Kotov, „«... Bessmyslica konstitucionnyh učreždenij, perenesennyh na slavjanskuju počvu»: perepiska P. A. Kulakovskogo i I. S. Aksakova 1880–1886 gg.”, *Slavistika* 8 (2014) 554–624]

Васиљевић, Алимпије, *Моје успомене*, прир. Радош Љушић, Београд 1990. [Vasiljević, Alimpije, *Moje uspomene*, прир. Radoš Ljušić, Beograd 1990]

Вojводић, Јагода, „Писма Андрије Марјановића Нилу Александровичу Попову”, *Зборник Матиче српске за историју* 39 (1990) 149–166. [Vojvodić, Jagoda, „Pisma Andrije Marjanovića Nilu Aleksandroviču Popovu”, *Zbornik Matice srpske za istoriju* 39 (1990) 149–166]

Москва–Србија, Београд–Русија: документа и материјали. Друштвене и политичке везе 1804–1878, II, прир. Мирослав Јовановић, Алексеј Тимофејев, Људмила Кузмичева и Екатерина Иванова, Београд–Москва 2011. [*Moskva–Srbija, Beograd–Rusija: dokumenta i materijali. Društvene i političke veze 1804–1878*, II, прир. Miroslav Jovanović, Aleksej Timofejev, Ljudmila Kuzmičeva i Ekaterina Ivanova, Beograd–Moskva 2011]

Москва–Србија, Београд–Русија: документа и материјали. Друштвено-политичке и културне везе 1878–1917, III, прир. Андреј Шемјакин, Екатерина Иванова, Мирослав Перишић, Алексеј Тимофејев и Горан Милорадовић, Москва–Београд 2012. [*Moskva–Srbija, Beograd–Rusija: dokumenta i materijali. Društveno-političke i kulturne veze 1878–1917*, III, прир. Andrej Šemjakin, Ekaterina Ivanova, Miroslav Perišić, Aleksej Timofejev i Goran Miloradović, Moskva–Beograd 2012]

Попов, Нил Александрович, *Россия и Сербия. Исторический очерк русского покровительства Сербии с 1806 по 1856 год. До устава 1839 – после устава 1839*, Ч. 1–2, Москва 1869. [Popov, Nil Aleksandrovič, *Rossija i Serbija. Istoričeskij očerk russkogo pokrovitel'stva Serbii s 1806 po 1856 god. Do ustava 1839 – posle ustava 1839*, Č. 1–2, Moskva 1869]

Попов, Нил Александрович, *Сербия после Парижского мира. Свято-андреевская скупщина (1858–1859)*, Москва 1871. [Popov, Nil Aleksandrovič, *Serbija posle Parižskago mira. Svjato-andreevskaja skupšt'ina (1858–1859)*, Moskva 1871]

Попов, Нил Александрович, *Србија и Русија од Кочине крајине до Св. Андријевске скупштине I–IV*, превели Пантелија Срећковић, Алимпије Васиљевић, Живојин Жујевић и Андрија Марјановић, Београд 1870. [Popov, Nil Aleksandrovič, *Srbija i Rusija od Kočine krajine do Sv. Andrijevske skupštine I–IV*, preveli Pantelija Srećković, Alimpije Vasiljević, Živojin Žujević i Andrija Marjanović, Beograd 1870]

Попов, Нил Александрович, *Србија после Парискога мира. Свето-андрејска скупштина (1858–1859) I*, превели Пантелија Срећковић, Алимпије Васиљевић и Андрија Марјановић, Београд 1872. [Popov, Nil Aleksandrovič, *Srbija posle Pariskoga mira. Sveto-andrejska skupština (1858–1859) I*, preveli Pantelija Srećković, Alimpije Vasiljević i Andrija Marjanović, Beograd 1872]

Срећковић, Пантелија, *Одговор г. Ђорђу Ценићу на његову критику Нилове књиге „Србија после Париског мира“*, Београд 1872. [Srećković, Pantelija, *Odgovor g. Đorđu Ceniću na njegovu kritiku Nilove knjige „Srbija posle Pariskoga mira“*, Beograd 1872]

Срећковић, Пантелија, *Синан-паша*, Биоград 1865. [Srećković, Pantelija, *Sinan-paša*, Biograd 1865]

Литература – Secondary Works

Академик Пантелија Срећковић, ур. Миодраг Стојановић, *Митолошки зборник 14*, Раџа–Београд 2005. [Akademik Pantelija Srećković, ur. Miodrag Stojanović, *Mitološki zbornik 14*, Rača–Beograd 2005]

Бешлин, Бранко, *Европски утицаји на српски либерализам у XIX веку*, Сремски Карловци – Нови Сад 2005. [Bešlin, Branko, *Evropski uticaji na srpski liberalizam u XIX veku*, Sremski Karlovcı – Novi Sad 2005]

Блажић Пејић, Јована, *Московски словенски комитет и српско питање (1858–1875)* (докторска дисертација, Филозофски факултет у Београду, 2021) [Blažić Pejić, Jovana, *Moskovski slovenski komitet i srpsko pitanje (1858–1875)* (doktorska disertacija, Filozofski fakultet u Beogradu, 2021)]

Енциклопедија српске историографије, прир. Сима Ћирковић и Раде Михаљчић, Београд 1997. [Enciklopedija srpske istoriografije, prir. Sima Ćirković i Rade Mihaljčić, Beograd 1997]

Jovana Blažić Pejić

**LETTERS OF PANTELIIJA SREĆKOVIĆ TO NIL
ALEXANDROVICH POPOV**

Summary

Upon his return to Serbia, academician Pantelija Srećković, a former graduate of the Faculty of History and Philology of the Empire University in Kyiv, did not break his bonds with Russia as he sporadically maintained correspondence with several Russian Slavophiles, including his colleague historian, Professor Nil Alexandrovich Popov, who was prominent among Moscow-based Slavophiles and members of the Moscow Slavic Benevolent Committee for his contacts with Serbs. In the personal archive of Nil Alexandrovich Popov, held in the Scientific-Research Department of Manuscripts of the Russian State Library in Moscow, four Srećković's letters are now kept, written in 1865, 1871, 1876 and 1880. Their content witnesses to the relations between the two intellectuals, revealing Srećković's efforts to point to the members of the Moscow Slavic Benevolent Society to the position of the people of Serbia under the reign of Turks, and in particular to draw their attention to the territory of Old Serbia and Macedonia. As a representative of the Russophile movement in Serbia, Srećković criticises Russians over the slander against Serbia and the Serbian Army following the military defeat (1876), reminding them of the Serbian merits regarding the Slavic issue. Refusing to reconcile with the policy of approximation of Serbia to Austria-Hungary after 1878, he also attempts to establish renewed collaboration with Russians. Testifying to different segments of the Serbian-Russian collaboration, the enclosed letters constitute a contribution to the study of the history of the Serbian-Russian relations during the second half of the 19th century.

Чланак примљен: 29.3.2023.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 15.6.2023.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS